

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2011

Pavla Kočvarová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Pavla Kočvarová

Lidská důstojnost jako hodnota
sociální práce

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Ing. Jaroslav Filka

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem přitom jen uvedené informační zdroje.

V Olomouci dne 31.10.2011

Děkuji PhDr. ThLic. Ing. Jaroslavu Filkovi za jeho ochotu při odborném vedení práce.

Obsah

Úvod	6
1 Základ lidské důstojnosti	8
1.1 Současné terminologické vymezení lidské důstojnosti	8
1.2 Lidská důstojnost ve starozákonní tradici	10
1.2.1 Člověk jako Boží obraz	10
1.2.2 Tělesná dimenze člověka.....	11
1.2.3 Člověk jako vztahová bytost	11
1.2.4 Člověk jako člen společenství	12
1.3 Specifika lidské důstojnosti v Novém zákoně.....	12
1.3.1 Zjevení důstojnosti člověka v Ježíši Kristu	13
1.3.2 Důstojnost lidského těla v Novém zákoně	14
1.3.3 Nová dimenze vztahu v Novém zákoně	14
1.4 Lidská důstojnost ve světle II. vatikánského koncilu	15
2 Rozvíjení lidské důstojnosti	18
2.1 Rozum.....	18
2.2 Hledání pravdy	19
2.3 Svoboda	20
2.4 Správné mravní svědomí	21
2.5 Interpersonalita	22
2.6 Lidská důstojnost a utrpení.....	23
3 Respektování lidské důstojnosti v sociální práci	25
3.1 Definice sociální práce	25
3.2 Lidská důstojnost jako právní pojem v sociální práci	26
3.2.1 Ústava České republiky	27
3.2.2 Zákon o sociálních službách.....	27
3.3 Přínosy etických kodexů pro respektování lidské důstojnosti v sociální práci ..	28
3.3.1 Mezinárodní etický kodex sociální práce	29
3.3.2 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky	29

3.4	Vztah sociálního pracovníka a klienta.....	30
3.4.1	Osobnost sociálního pracovníka.....	31
3.4.2	Rizika pomáhajícího vztahu	32
3.4.3	Teologické pojetí pomáhajícího vztahu	33
3.5	Oblasti respektování lidské důstojnosti	34
3.5.1	Úcta.....	35
3.5.2	Autonomie	36
3.5.3	Participace	38
	Závěr	39
	Anotace	41
	Bibliografie	42
	Seznam zkratk.....	45

Úvod

Důstojnost je v životě každého člověka základní hodnotou, vědomí vlastní důstojnosti je podmínkou smysluplného života. Právě v oblasti sociální práce se ve větší míře setkáváme s člověkem, který vlastní důstojnost nevnímá, je na okraji, není schopen plnit očekávání blízkého společenství nebo společnosti a sám svými silami není s to tyto problémy řešit. Pokud člověk přestane splňovat nároky společnosti vlivem vnějších událostí nebo vlastní vinou, vzniká riziko, že mu důstojnost přiznána nebude. Úkolem sociálního pracovníka není pouze vyřešit nějaký klientův problém, ale také mu pomoci, aby si mohl pomoci sám a svou důstojnost si uvědomovat.

Legislativa se sice dovolává lidské důstojnosti jako základní hodnoty, požaduje její respektování, ale na otázku čím lidská důstojnost vlastně je, jak se rozvíjí a chrání, odpověď nedává. Podobná situace panuje i v oboru sociální práce. Ačkoliv je zde lidská důstojnost základní hodnotou, hodnotou všeobecně uznávanou a nezpochybnitelnou, chybí v české odborné literatuře nějaký konkrétní ucelenější pokus o přesnější vymezení tohoto pojmu a jeho obsahu.

Cílem mé bakalářské práce je zpracování základního pohledu na lidskou důstojnost v křesťanském pojetí, na její původ a zdůvodnění a poukázat na uplatnění v praktickém uskutečňování sociální práce.

K dosažení cíle jsem zvolila metodu kompilace a komparace vybrané literatury a pramenů vztahujících se k danému tématu. Dalšími použitými metodami jsou analýza biblických textů, církevních dokumentů, legislativy, podzákonných norem a odborné literatury a syntéza nabytých poznatků.

Bakalářská práce je členěna do tří kapitol, které pojednávají o základu lidské důstojnosti, možnostech jejího rozvoje a o naplňování tohoto ideálu v sociální práci. Poznatky prvních dvou kapitol budou sloužit jako teoretické východisko třetí kapitoly, která se zabývá praktickými aspekty respektování lidské důstojnosti.

V první kapitole se zabývám původem a základem lidské důstojnosti. Východiskem pro moji práci je křesťanské chápání lidské osoby jako obrazu Božího, jak o něm hovoří Písmo svaté a dokumenty II. vatikánského koncilu.

Druhá kapitola identifikuje oblasti, ve kterých je možné uvědomovat si vlastní důstojnost a rozvojem těchto oblastí vědomí vlastní důstojnosti posilovat a rozvíjet. Podle konstituce *Gaudium et spes* jsou podstatnými složkami člověka, jimiž se podobá Bohu a které zakládají lidskou důstojnost rozum, pravda, svědomí a svoboda.

Ve třetí kapitole se zabývám praktickými aspekty respektování lidské důstojnosti v oblasti sociální práce. V první řadě právnímu ukotvení tohoto požadavku a dále hlavním nástrojem práce sociálního pracovníka při snaze o rozvíjení lidské důstojnosti klientů, jimž je jeho osobnost. Na závěr rozebírám tři klíčové oblasti, kde se lidská důstojnost naplňuje a jimiž jsou úcta, autonomie a participace.

1 Základ lidské důstojnosti

Pokud si budeme klást otázku, co je základem lidské důstojnosti, musí být výchozím bodem pojetí člověka, jeho původ a také cíl lidského života. Na začátku kapitoly se krátce zabývám různými pojetími lidské důstojnosti, abych si jako východisko zvolila pojetí křesťanské.

V své práci tedy budu vycházet a opírat se o křesťanské chápání člověka jako osoby a jako obrazu Božího. V dalších částech první kapitoly se budu zabývat základními prameny křesťanského pojetí lidské osoby. Prvotním zdrojem je Písmo svaté a to jak starozákonní texty o stvoření člověka, tak evangelijní zvěst o povýšení lidské osoby. Současným pramenem jsou dokumenty II. vatikánského koncilu, z nichž o otázkách původu a směřování člověka pojednává konstituce *Gaudium et spes*.

1.1 Současné terminologické vymezení lidské důstojnosti

Významnou studií zabývající se lidskou důstojností v kontextu sociální práce je stať Jindřicha Šrajera „Lidská důstojnost a sociální práce“. Podle Jindřicha Šrajera je pojetí lidské důstojnosti při jistém zjednodušení v zásadě dvojí: inherentní, neboli ontologické a kontingentní. U inherentního pojetí disponují důstojností všechny lidské bytosti a tato důstojnost vyplývá ze samé podstaty lidského bytí. V kontingentním pojetí je důstojnost člověku přiznána podmíněně. Uznání důstojnosti člověka předpokládá určitou kvalitu, postavení, výkon či zásluhu. Podle Jindřicha Šrajera je ale samo inherentní pojetí lidské důstojnosti, typické zejména pro křesťanskou tradici či Kanta, abstraktní a vlastně nedefinuje znaky této důstojnosti. Proto je vhodné obě koncepce spojit z kontingentního pojetí přebírat konkrétní znaky a atributy důstojnosti.¹

Praktické spojení obou koncepcí představuje výzkumný projekt „Důstojnost a starší Evropané“, který probíhal v letech 2002 až 2004 a byl zaměřen na význam a prožívání důstojnosti u starších osob a zejména těch, kteří jsou odkázáni na služby zdravotní a sociální péče. Výsledky tohoto projektu jsou prezentovány ve sborníku

¹ Srov. ŠRAJER, J., Lidská důstojnost a sociální práce, *Sociální práce*, roč. 2006, č. 2, s. 110-111.

Respektování lidské důstojnosti². V rámci projektu byl zpracován model, který rozlišuje čtyři typy důstojnosti: důstojnost zásluh, důstojnost mravní síly, důstojnost osobní identity a Menschenwürde.

Důstojnost zásluh souvisí s postavením člověka v určité společnosti, s funkcí, které dosáhl. Důstojnost mravní síly zdůrazňuje mravní autonomii a integritu. Člověk jednající ve shodě se svým svědomím pociťuje svou důstojnost a tuto důstojnost mu připisuje i jeho okolí. Důstojnost osobní identity zahrnuje vědomí vlastního já, fyzické identity, schopnost nacházet smysl ve svém životě, činech, účast ve vztazích a podíl na životě komunity. Posledním typem důstojnosti je Menschenwürde a tento německý pojem označuje důstojnost, která je vlastní všem lidským bytostem bez ohledu na jejich tělesný, duševní a sociální stav a člověk o ni nemůže být připraven.³

Výše uvedený model lidské důstojnosti naznačuje snahu tuto oblast nějakým způsobem pojmenovat, kategorizovat a rozčlenit. Podle legislativy a častého zaštitování se lidskou důstojností by tato hodnota měla být něčím komplexním, obecně platným ale právě proto, že se týká každého, zároveň individuálním a konkrétním. Názory účastníků studie „Důstojnost a starší Evropané“, jimiž byly skupiny seniorů, odborníků v oblasti zdravotní a sociální péče a dospělých osob mladšího a středního věku reprezentují různost náhledů na lidskou důstojnost. Současné diskuze týkající se eutanazie či potratů tuto rozmanitost potvrzují a ukazují, že různá pojetí se nejen doplňují, ale často také navzájem vylučují. Typickým případem může být situace umírajících, kdy je pro zastánce jednoho názoru důstojné moci ukončit svůj život podle vlastní vůle a pro jiného je tento akt s lidskou důstojností v rozporu.

Čtyři výše zmíněné typy důstojnosti však dostatečně nereflektují fakt, že základ a původ důstojnosti je transcendentní. Vyjdeme-li z předpokladu, že důstojnost je člověku dána od Boha a pokud se zaměříme na otázku konečného smyslu lidského života a na oblast, která přesahuje materiální skutečnost, objeví se i nová perspektiva důstojnosti člověka, která není pevně vázána na tělesný život, ale zahrnuje i to, co člověka přesahuje.

² *Respektování lidské důstojnosti : příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*, 1. vyd. Praha : Cesta domů, 2004. 63 s. ISBN 80-2394-334-0.

³ Srov. tamtéž, s. 12-13.

Teologie s pokorou říká o člověku vlastně jen jedno – člověk je tajemství.⁴ Hlavním zdrojem poznání původu lidské důstojnosti je Bible. Písmo svaté je jednou z forem Božího zjevení a je základním pramenem poznání Boha a člověka. Písmo svaté na základní otázky člověka odpovídá jiným způsobem než věda. Věda zůstává před tajemstvím zahanbena a neví co si s ním počít. Bible jako Boží zjevení k odpovědím na tyto otázky nabízí jiný klíč.

1.2 Lidská důstojnost ve starozákonní tradici

Starozákonní texty hovoří o stvoření člověka Bohem. Člověk představuje jednotu tělesné a duchovní dimenze a je stvořen k Božímu obrazu. Z tohoto faktu vyplývají další podstatné charakteristiky člověka, kterými se Bohu podobá a těmi jsou vztahovost a sociabilita.

1.2.1 Člověk jako Boží obraz

Základem křesťanského zdůvodnění lidské důstojnosti je skutečnost stvoření člověka samým Bohem. Bůh, podle první biblické zprávy o stvoření, tvoří člověka jako svůj obraz a podobu: „Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby“ (Gn 1,26). Bůh také dává muži a ženě požehnání a svěřuje jim vládu nad veškerým stvořením. Lidský rod od Boha dostává důvěru, autonomii, inteligenci a svobodu. Člověk je tedy vrcholem stvoření a ve své úplnosti je Božím obrazem, a tyto skutečnosti vztahuje biblická interpretace na všechny lidi.⁵

Podle Písma je člověk stvořen jako Boží obraz a podle Boží podoby. Jemným rozdílem mezi obrazem a podobou se zabývali autoři klasických děl křesťanské spirituality. Bůh se podle nich zrcadlí ve svém stvoření na třech stupních. Prvním stupněm je Boží stopa (*vestigium*), která se objevuje ve stvoření neobdařeném rozumem. Rozumný tvor stojí výše a je Božím obrazem (*imago*). Nejvíce pak Boha

⁴ Srov. RAHNER, K., a VORGRIMLER, H., Člověk, in *Teologický slovník*, s. 55.

⁵ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, čl. 8-9.

zrcadlí člověk zahrnutý milostí, který je Boží podobou (similitudo). Z toho vyplývá, že nejdokonalejším zpodobněním Boha je pro člověka jeho vlastní nitro.⁶

1.2.2 Tělesná dimenze člověka

Přestože je člověk stvořen jako integrální bytost, druhá zpráva o stvoření popisuje dvojí rozměr člověka: „I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípí dech života“ (Gn 2,7). Člověk je, obrazně řečeno, vytvořen z prachu země, a je tedy svázán se zemí. Tato jeho dimenze ale není představována v negativním smyslu. Člověk je závislý na zemi, vyznačuje se křehkostí a pomíjivostí.⁷

Přesto tělo, podobně jako duch, se podílí na Božím obrazu v člověku. Člověk je člověkem v jednotě duše a těla, duše ani tělo samy o sobě nejsou celý člověk. Duše se projevuje prostřednictvím těla. Člověk není pouze duše, která se omylem nebo kvůli hříchu dostala do těla. Člověk je tělesnou bytostí od stvoření, a nikoli následkem hříchu.⁸

Křesťanská antropologie tedy zdůrazňuje pojetí člověka jako integrity tělesné a duchovní dimenze a nabízí vyvážený a vyrovnaný pohled na člověka, který nenadřazuje duchovnost nad tělesností a naopak. Rovnováha těchto dvou dimenzí ukazuje cestu k základu lidské důstojnosti, která pocíťovaná a naplňovaná ve sféře tělesné se promítá do sféry duchovní a opačně.

1.2.3 Člověk jako vztahová bytost

Podle první zprávy o stvoření tvoří Bůh člověka jako muže a ženu (srov. Gn 1,27). Podle zprávy druhé je nejprve stvořen muž, ale Bůh poté konstatuje, že není dobré, aby byl člověk sám a že mu učiní pomoc jemu rovnou (srov. Gn 2,18). Z Adamova žebra tedy utvoří Bůh ženu (srov. Gn 2,20). Člověk je tak od počátku uveden do vztahu, ve kterém se může a má naplnit jeho bytí. Uskutečnění člověka se děje v lásce k Bohu a ke

⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 48.

⁷ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie*, s. 33.

⁸ Srov. TENACE, M., *Vybrané kapitoly z antropologie*, s. 80.

světu. V této lidské lásce, ve vztahu, se plně rozvíjí důstojnost a naplňuje se lidský úkol být Božím obrazem.⁹

Bůh chápe člověka jako partnera, kterého respektuje a nechává ho vládnout nad celou zemí a jejím bohatstvím. Vztah s Bohem je z Boží strany vztahem lásky, na který by měl člověk odpovědět stejně. Tento vztah je oboustranný, realizuje se v rovině Boží nabídky a má povahu smlouvy, nikoliv příkazu a nařízení.

1.2.4 Člověk jako člen společenství

Starozákonní texty ukazují ještě jednu podstatnou charakteristiku člověka a tou je jeho sounáležitost se společenstvím. Vysvobození Izraelského národa z otroctví, událost exodu, jasně dokládá, že Bůh nezachraňuje jednotlivce, nýbrž společenství tím, že mu svěřuje zemi jako základ života, ustavuje společné slavení – kult a dává zákon – tóru, který je etickým i společenským řádem.¹⁰

Společenství je prostorem dějin spásy. Toto společenství je vystavěno z tělesné a duchovní složky člověka. Duchovní složka vytváří duchovní společenství, které spojuje láska, časově a prostorově neomezená. Tělesná složka pak poutá lidské bytosti ve vztazích v čase a prostoru. Obě roviny pak vytváří lidskou pospolitost a jsou nezbytné k dokonalému společenství mezi lidmi.¹¹

1.3 Specifika lidské důstojnosti v Novém zákoně

Všechno, co bylo řečeno o důstojnosti člověka ve Starém zákoně, nadále platí, ale v Novém zákoně dostává lidská důstojnost novou, absolutní hodnotu. Bůh, který na počátku stvoří člověka „pouze“ jako svůj obraz, se sám stává člověkem. Stejně jako když Ježíš hovoří o tom, že nepřišel zákon zrušit, ale naplnit (srov. Mt 5,17), se dá říci, že i biblické pojetí lidské důstojnosti je naplněno v osobě Ježíše Krista.

⁹ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie*, s. 71.

¹⁰ Srov. DOLEŽEL, J., Bůh na straně chudých a slabých – biblické inspirace pro sociální práci, in *Spravedlnost a služba*, s. 77.

¹¹ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie*, s. 78-79.

Na počátku je člověk stvořen k Božímu obrazu a podobě, ale Bůh Starého zákona se vůči člověku vymezuje svou absolutní odlišností. Narozením Ježíše Krista se Bůh plně zjevuje lidem a jedná se o klíčovou událost lidských dějin. Svatý Pavel nazve Ježíše „obrazem neviditelného Boha“ (Ko 1,15) a svatý Jan doplní, že „Boha nikdy nikdo neviděl; jednorozený Syn, který je v náruči Otcově, nám o něm řekl“ (J 1,18). Ježíš je poslán od Otce na zem v historickém čase, ale celé stvoření je založeno na Kristu, který je ve věčném Božím plánu prvorozený ze všech a je tedy důvodem bytí každého tvora. Tajemství původu člověka je spjato s Kristem a úplně se objasňuje ve světle jeho života.¹²

1.3.1 Zjevení důstojnosti člověka v Ježíši Kristu

Ježíš jako viditelný obraz neviditelného Boha je dokonalým vzorem člověku. Člověk by se měl proměňovat podle obrazu Syna, který v dějinném čase směřuje od vtělení ke svému oslavení. Člověk tedy vychází od stvoření, putuje přes obrácení od hříchu a spěje ke spáse a svému naplnění. Stejně jako Kristus vládne prostřednictvím utrpení a vzkříšení nad hříchem a smrtí, tak i člověk skrze Krista vládne nad hříchem a smrtí.¹³

V kontextu sociální práce je významná zejména skutečnost, že Ježíšův život a jeho poslání je službou. Stěžejní činností podle evangelií je léčení nemocných, útěcha zarmoucených, probuzení otupělého svědomí lidí a přinášení světla do temnoty nevědomosti. Ve světle evangelií je tedy jeho posláním služba Učitele a Lékaře duše i těla.¹⁴

Ježíš ohlašuje naplnění Izaiášova proroctví o Mesiáši a příchodu Božího království v hlásání radostné zvěsti chudým, propuštění zajatců, navrácení zraku slepým a propuštění zdeptaných na svobodu (srov. L 4,18). Svědectví o Ježíšově životě, jak ho předkládají evangelia, nabízejí nový pohled na člověka a jeho důstojnost, nezávislou na výkonu a zásluhách, ale o to potřebnější v situacích tělesné, sociální a mravní bídy. Ježíšův příklon k lidem na okraji je radikalizací starozákonního požadavku ochrany

¹² Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie*, s. 35.

¹³ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, čl. 12.

¹⁴ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 89-90.

ohrožených skupin tehdejší doby – chudých, cizinců, sirotků a vdov. Trpícím a chudým však není pro Ježíše pouze člověk, kterému se nedostává materiálních statků, ale chudoba je způsobena i hříchem. Ježíš připisuje důstojnost i selhávajícímu člověku a důstojností oplývají i ti, kterým ji společnost nepřiznává. Tito chudí jsou prvním cílem Ježíšovy pozornosti.

Pohnutkou k tomuto Ježíšovu konání je v mnoha případech soucit, silná empatie vůči trpícím, lítost. Tento lidský soucit člověka Ježíše je znamením Božího soucitu s trpícím člověkem. Ježíš se sklání k potřebným a jeho sklonění je obrazem Boží lásky, Božího milosrdenství a Božího sklonění se k člověku ve zjevení a zejména ve vtělení.¹⁵

1.3.2 Důstojnost lidského těla v Novém zákoně

Skutečnost Božího syna, Slova, které se stává tělem, umocňuje důstojnost lidského těla. Tělu je přiznána zvláštní důstojnost, neboť jen skrze tělo je člověk účasten tajemství. Ježíš vykupuje svět každým činem, který ve svém těle vykonal. Pouze prostřednictvím těla může člověk přijímat svátosti.¹⁶ Lidské tělo je chrámem Ducha svatého a Svatý Pavel se až vyčítavě ptá: Copak to nevíte? (srov. 1 K 6,19) Těla se také týká skutečnost vzkříšení, kterou Starý zákon nezná. „Tělo tak jak je, je stvořeno jako otisk Boží, který nic nemůže zničit, protože je to tělo, s kterým vstaneme z mrtvých.“¹⁷

Ježíš věnuje velkou část svého života uzdravování a uzdravení těla je vždy doprovázeno uzdravením duše odpuštěním hříchů. V sociální práci je často první oblastí zájmu sociálního pracovníka fyzická realita a prvním cílem jeho práce uspokojování základních potřeb. Ve světle Nového zákona získává péče o tělesnou část člověka klíčový význam a hodnotu a je předpokladem a nedílnou součástí péče o sociální a duchovní stránky člověka.

1.3.3 Nová dimenze vztahu v Novém zákoně

Starozákonnímu člověku je skutečnost trojjediného Boha ještě zahalena závojem tajemství. V Novém zákoně vystupuje nová kvalita vztahu, který se promítá do lidského

¹⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 92.

¹⁶ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, čl. 29.

¹⁷ TENACE, M., *Vybrané kapitoly z antropologie*, s. 79.

bytí. Není to už pouze muž a žena, které na počátku stvoří Bůh jako obraz své jednoty a vztahovosti. Na podkladě Nového zákona, kde se zjevuje tajemství tři Božských osob, má být lidská bytost obrazem vztahu Nejsvětější Trojice. Nejsvětější Trojice představuje dokonalou jednotu a plnost. Osoby Nejsvětější Trojice jsou vzájemně definovány vztahem k druhým dvěma osobám. Otec má svou totožnost ve svém otcovství tedy ve vztahu k Synu a k Duchu, Syn má svou totožnost ve vztahu k Otci a k Duchu a Duch vztahem k Otci a k Synu. Každý jednotlivec, stejně jako společenství ve svém celku jsou stvořeni k Božímu obrazu.¹⁸

Tato skutečnost je oprávněně tajemstvím víry, tajemstvím, které je možné kontemplovat, ale jistě ne zcela pochopit. K tajemství vztahu a života Nejsvětější Trojice nemá člověk přístup, leda prostřednictvím Boží milosti. Člověk je tedy obrazem tajemství a na otázku kým má být, dostává odpověď prostřednictvím Boží milosti.

1.4 Lidská důstojnost ve světle II. vatikánského koncilu

Základním pramenem poznání nauky církve týkající se lidské důstojnosti je dokument II. vatikánského koncilu - Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. Konstituce *Gaudium et spes* v otázce lidské důstojnosti integruje pojetí lidské osoby ve Starém i Novém zákoně a čerpá z tradice církve. Zatímco pojetí osoby v Bibli je ve formě často poetických a básnických obrazů, symbolů a příběhů, hovoří konstituce jazykem současnosti a mluví jasně o tom, co Písmo svaté pouze naznačuje. Koncilní otcové také mají před očima historickou zkušenost lidstva, hrůzy válek a problematické směřování moderního člověka. Nechtějí mluvit pouze ke křesťanům, nebo dokonce jen katolíkům, ale ke všem lidem. Proto je v první části konstituce pojednání o církvi až na posledním místě.¹⁹

Východiskem celého dokumentu je tázání po tom, co soudí církev o člověku, kým člověk je. Konstituce dává dvě odpovědi: člověk je Božím obrazem a společenskou bytostí.²⁰ Dále koncil vyjmenovává, v čem je založena lidská důstojnost. V první řadě je člověk jednotou duše a těla. Tělo člověka má být předmětem úcty a má být považováno

¹⁸ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, čl. 41-43.

¹⁹ Srov. SKALICKÝ, K., *Radost a naděje*, s. 263.

²⁰ Srov. GS 12.

za dobré, protože bylo stvořeno Bohem a bude vzkříšeno. Člověk ovšem převyšuje viditelnou a hmotnou skutečnost tím co má ve svém nitru.²¹

Dalším znakem lidské důstojnosti je rozum, svědomí a svoboda. Svým rozumem člověk přesahuje hmotný svět. Dokonalostí rozumu je moudrost, která člověka přitahuje k hledání a milování pravdy a dobra. Dále důstojnost člověka spočívá v poslušnosti vůči svědomí, zákonu, který má člověk vepsaný v srdci samým Bohem. Hlas svědomí člověka vybízí, aby konal dobro a vyhýbal se zlu. Nevšedním znamením Božího obrazu v člověku je pravá svoboda. Člověku je ponecháno vlastní rozhodování, aby sám hledal Boha a přimknutím k němu dospěl k plné dokonalosti.²²

Tváří v tvář smrti si však člověk uvědomuje svou konečnost, ale zároveň se hrozí naprostého rozkladu a zániku a odmítá je. Koncil říká, že toto tušení srdce vede člověka správně, protože člověk byl stvořen od Boha k blaženému cíli.²³ Podle koncilního pojetí je důstojnost člověka zvlášť významně založena v jeho povolání ke společenství s Bohem. Důstojnost člověka má základ a dovršení právě v Bohu a především v povolání člověka jako Božího syna, účastného na jeho blaženosti. Církev tedy obhájí vznešenost povolání člověka.²⁴

Koncil v úvodu konstituce deklaruje, že chce mluvit ke všem lidem ve světle Krista, ve kterém je klíč, střed a cíl celých lidských dějin a skrze kterého je jediné možné dojít spásy.²⁵ Kristus je dokonalý člověk, který vrátil lidem podobnost s Bohem a lidská přirozenost, kterou přijal, byla i v nás pozvednuta k vznešené důstojnosti. Svým utrpením nám Kristus dal nejen příklad, ale naznačil i cestu ke vzkříšení prostřednictvím kříže. Konstituce zdůrazňuje, že k tomuto velikonočnímu tajemství jsou povoláni všichni, nejen křesťané a vyslovuje přesvědčení, že Duch svatý dává všem lidem dobré vůle možnost se k tomuto tajemství nějakým způsobem přičlenit.²⁶

Druhá kapitola konstituce rozvíjí téma společenské podstaty člověka, která je vepsána v lidské přirozenosti. Rozvoj člověka a rozvoj společnosti jsou ve vzájemné závislosti. Člověku jako členu společnosti náleží právo na úctu, ale i povinnost chovat

²¹ Srov. GS 14.

²² Srov. tamtéž, 15-18.

²³ Srov. tamtéž, 18.

²⁴ Srov. tamtéž, 19-21.

²⁵ Srov. tamtéž, 10.

²⁶ Srov. tamtéž, 22.

se ke každému jako bližní. Lidé jsou si vzájemně rovni a z této rovnosti vyplývá požadavek spravedlnosti a tedy i solidarity. „Bůh nestvořil lidi, aby žili každý zvlášť, ale aby tvořili společenství“²⁷

²⁷ GS 32.

2 Rozvíjení lidské důstojnosti

Po úvahách o původu a zdroji lidské důstojnosti se dostávám k otázce, jak o tuto hodnotu pečovat a jak ji rozvíjet. Člověk, jehož důstojnost je zakotvena ve skutečnosti, že je stvořen k Božímu obrazu a jehož cílem je Bůh, rozvíjí svou důstojnost směřováním k Bohu a úsilím stále více se mu podobat.

Konstituce *Gaudium et spes* uvádí podstatné složky člověka, jimiž se podobá Bohu a které zakládají lidskou důstojnost. Jsou jimi důstojnost rozumu, pravda a moudrost, důstojnost svědomí a vznešenost svobody.

Je důležité zdůraznit, že každá lidská osoba má důstojnost, protože každá je Božím obrazem. „Lidská osoba je vědomá a inteligentní bytost, schopná reflektovat sebe sama, tedy mít vědomí o sobě a svých úkonech. Avšak nikoliv inteligence, vědomí sebe sama a svoboda jsou tím, co osobu definuje, nýbrž naopak, je to osoba, která je základem úkonů inteligence, vědomí a svobody. Takové úkony mohou člověku i chybět, a přesto takový člověk nepřestává být osobou“²⁸

2.1 Rozum

Navázání jakéhokoliv vztahu se skutečností předchází její poznání. Tedy poznání věcí a lidí je základním a prvním stupněm lidského chování. Smyslové vjemy vstupují do našeho vědomí a jsou zpracovávány myšlením. Myšlení je poznávání v pojmech, které na rozdíl od vnímání konkrétních věcí, není vázáno na prostor a čas a překračuje tak hmotné bytí. Další vlastností myšlení je, že se vztahuje k nekonečnosti. Člověk svým rozumem postihuje hmotnou skutečnost, ale toto poznání mu nestačí a je puženo za její hranice, táže se po smyslu své existence a po konečném smyslu bytí.²⁹

Konstituce *Gaudium et spes* říká, že člověk „svým rozumem převyšuje vesmír věcí“, to znamená, je schopen postihnout více než jen smyslovou zkušenost. Lidskému rozumu přisuzuje velké zásluhy na rozvoji světa. Lidský důvtip se podílel na objevech

²⁸ PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR, *Kompendium sociální nauky církve*, čl. 131.

²⁹ Srov. CORETH, E., *Co je člověk?*, s. 77-86.

v různých oblastech a mnoha způsoby zvelebil a usnadnil lidský život. Zároveň je ale zřejmé, že jakkoliv jsou lidská touha po poznání a myšlení nekonečné, existují hranice, co je ještě možné učinit a uskutečnit, aby to bylo v souladu s Božím zákonem. K poznání hranic a možností rozvoje, který bude respektovat Boží zákon, vede člověka moudrost, o kterou má usilovat. Moudrost je vrcholem rozumového poznání a člověka vede k milování pravdy a dobra a prostřednictvím viditelných věcí ho přivádí k neviditelnému.³⁰

2.2 Hledání pravdy

Biblické porozumění pojmu pravdy se značně liší od toho, co si pod tímto pojmem představujeme dnes, tedy shodu nějaké myšlenky či tvrzení se skutečností. Biblické pojetí pravdy spíše vyjadřuje věrnost. Pravdou je věrnost Božímu zákonu a evangelium. Člověk je pravdivý, pokud tyto zákony respektuje a také pokud zachovává věrnost.³¹

Marko Rupnik se zabývá původem slova pravda v různých jazycích a souhrnně pak definuje pravdu jako něco, co je opakem zapomnění, je to uchováno v paměti, nepomíjející. Latinský původ slova zase odkazuje k víře, pravda vyžaduje důvěru náboženského charakteru. Pravda budí v člověku respekt a úctu a je něčím co přesahuje čas a pokolení. Pro Židy je pak pravdou věrnost a pravdu ztotožňují s náboženskou skutečností, kde převládá osobní charakter. Věrný je jen Bůh a jeho věrnost se ukazuje prostřednictvím vlastních dějin národa. Pro Židy je tak hledání pravdy rozměrem osobního vztahu. Pravda je svobodná láska, dobrovolné a svobodné spojení milujících osob, je to jediná věc, která neumírá, trvá navždy. Marko Rupnik tvrdí, že pravda se zjevuje a zjevuje se ve vztazích. Plnost pravdy se uskutečňuje uvnitř Nejsvětější Trojice. Nemůžeme ji získat ani vlastnit a k jejímu poznání dochází navázáním vztahu k ní a přijetím jejího zjevení. A pravda se zjevuje a dá poznat jako láska.³²

³⁰ Srov. GS 15.

³¹ Srov. PESCHKE, K. H., *Křesťanská etika*, s. 317.

³² Srov. RUPNIK, M. I., *Vybrané otázky z antropologie*, s. 47-58.

Pravdivost je přijetí skutečnosti, „podřízení se bytí“, je nezbytnou podmínkou vývoje lidské osoby a celé společnosti. Bez pravdivého poznání a přijetí skutečnosti se nemůže člověk ani společnost správně rozvíjet.³³

Vrcholem rozumu je podle konstituce *Gaudium et spes* moudrost, která člověka vede ke hledání pravdy, tedy k něčemu co nepomíjí, něčeho, v čem spočívá věrnost Božímu zákonu, a tím je svobodné rozhodnutí pro lásku.

2.3 Svoboda

Rozum či poznání jsou podstatné prvky lidské seberealizace, ale samy o sobě zůstávají nevyužity. Až svobodným chtěním a jednáním se můžeme uskutečňovat. Protože jsme ve své seberealizaci svobodní, poznání nám dává možnost orientace, možnost rozlišování pravdivého a nepravdivého, dobra a zla. Ale až svobodným chtěním a jednáním dosahuje lidská seberealizace svého naplnění a hodnoty.³⁴

Je důležité zdůraznit, že lidské svoboda je relativní. Člověk je v první řadě omezen již svou konečností, svou dějinnou situací a také svými možnostmi.³⁵ Svoboda tedy není absolutní, ale člověk není ani absolutně determinován vnějšími okolnostmi nezávislými na jeho vůli. Lidská zkušenost se svobodou potvrzuje její reálnou existenci. Člověk je stále přímo nucen se rozhodovat a volit možnosti. „Musím se sám rozhodnout. Toto rozhodování je mi uloženo, zcela osobně a nezastupitelně; nikdo ze mne nemůže sejmout důstojnost i břemeno svobodného zaujmutí stanoviska, za něž musím sám nést odpovědnost.“³⁶

Podle konstituce *Gaudium et spes* je pravá svoboda nevšedním znamením Božího obrazu v člověku.³⁷ Člověk je stvořen Bohem a základem jeho důstojností je směřování k Bohu. Bůh je nejvyšší dobro a tedy člověk, jako jeho obraz, by měl usilovat o poznání a konání dobra. Svoboda tedy nespočívá v možnosti činit cokoliv, ale pravou svobodou

³³ Srov. PESCHKE, K. H., *Křesťanská etika*, s. 319.

³⁴ Srov. CORETH, E., *Co je člověk?*, s. 89-90.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 94.

³⁶ Tamtéž, s. 95.

³⁷ Srov. GS 17.

je vybrat si dobro. „Služba živému Bohu, který chce, abychom byli jako on, je tou nejdokonalejší formou svobody.“³⁸

2.4 Správné mravní svědomí

Lidská svoboda dosahuje svého vlastního smyslu v mravním rozhodování. Fenomén mravnosti je základní osobní lidskou zkušeností. Jakkoli se liší hodnocení dobra a zla napříč dějinami a kulturami, existuje základní obecně lidská zkušenost, základní povědomí o rozdílu mezi dobrem a zlem, právem a bezprávím.³⁹

Při posuzování mravního jednání musíme vycházet z individuality člověka. Individualita je dána naší svobodou a projevuje se i v jednání, které je jedinečné a požadavky mravního jednání se tedy nedají popsat všeobecnými pojmy a normami. Osoba ve své jedinečnosti tak na sebe může vztáhnout nějaký požadavek jako zcela závazný, ačkoliv ostatní tento požadavek na sebe vůbec nevztáhnou. Mravním jednáním se mají tedy uskutečňovat jak všeobecné normy tak také jedinečnost lidské osoby.⁴⁰

Biblické chápání staví morálku až na druhé místo, ačkoliv není druhořadá. Na prvním místě je Boží dar života, rozumu, svobodné vůle a hlavně nabídka důvěrného vztahu lásky Boha k člověku. Morálka je tak v Bibli zjevením Božího daru a záměru, je důsledkem zkušenosti a prožitku daru Boží lásky.⁴¹

V křesťanské etice je kritériem morálky dobro lidské osoby. Dobré je to, co přispívá k dobru člověka, co rozvíjí jeho lidství a uschopňuje ho být více a lépe člověkem. Zdůvodněním tohoto tvrzení je jedinečnost, kterou člověk disponuje.⁴²

Konstituce *Gaudium et spes* hovoří o výlučnosti svědomí a nazývá ho „nejtajnějším středem a svatyní člověka; v níž je sám s Bohem, jehož hlas mu zaznívá v nitru“. Důstojnost spočívá v poslušnosti zákona, který má člověk vepsaný v srdci samým Bohem.⁴³ Poslušnost naznačuje, že člověk následkem dědičného hříchu nemůže

³⁸ POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 55.

³⁹ Srov. CORETH, E., *Co je člověk*, s. 104.

⁴⁰ Srov. ROTTER, H., *Osoba a etika*, s. 20-21.

⁴¹ Srov. PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMICE, *Bible a morálka*, s. 13-14.

⁴² Srov. WEBER, H., *Všeobecná morální teologie*, s. 155.

⁴³ Srov. GS 16.

jednat podle své vůle a svého přání, protože není schopen zlu odolat a vyhnout se mu. Tato poslušnost vyžadující úsilí je znakem zralosti.

2.5 Interpersonalita

Člověk se může uskutečňovat jedině ve vztazích. Lidská osoba je zaměřena k osobnímu bytí druhého a dosahuje své realizace a rozvoje pouze v prostředí tohoto osobního vztahu. Ve vztahu ke konečnému bytí druhého a absolutnímu a nekonečnému bytí Boha.⁴⁴ Vztah dvou bytostí se dovršuje personální láskou a jednáním.⁴⁵

Milovat druhého znamená vidět jeho odlišnost danou jeho jedinečností a tuto odlišnost přijmout. Potom člověk svoje Já objevuje a nachází ve skutečnosti, že je jiné než Ty druhého. Člověk nalézá sám sebe tím, že sám sebe překračuje směrem k druhému. Člověk se opravdově nerealizuje a nerozvíjí pouze uskutečňováním svých vlastních zájmů, ale pokud poskytuje i ostatním prostor pro realizaci. Tím se nutně musí vzdát některých svých vlastních požadavků a cílů, ale zato nachází ještě hlouběji sám sebe.⁴⁶

Boží láska ke světu má tvůrčí charakter, protože tvoří svět, obnovuje ho a činí stále lepším a vede ho k lásce. Tvůrčí láska Boha Stvořitele se zjevuje v lidské lásce člověka k člověku, jestliže tato lidská láska působí stejně jako láska Boží, tedy jestliže proměňuje svět a volá k lásce.⁴⁷

Lidské vztahy samostatně, ale i celé společenství jsou obrazem Boží Trojice. Boží Trojice je dokonalou harmonií mezi osobami. Božím záměrem je, aby lidské společenství ve svých vztazích dospělo k téže dokonalosti. Lidské bytosti se podílejí na tomto uskutečnění a mohou k němu přispívat svou přítomností a činností uvnitř rodinných, náboženských, profesionálních a dalších skupin a tyto skupiny pak působí na okolní společnost. Konečná jednota lidského rodu je naplněním stvoření a vykoupení a bude znovu obnovena druhým příchodem Krista.⁴⁸

⁴⁴ Srov. CORETH, E., *Co je člověk?*, s. 155.

⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 161.

⁴⁶ Srov. ROTTER, H., *Osoba a etika*, s. 26-27.

⁴⁷ Srov. BOUBLÍK, V., *Teologická antropologie*, s. 72.

⁴⁸ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, *Společenství a služba*, čl. 42-43.

2.6 Lidská důstojnost a utrpení

Utrpení je součástí života všech lidí. Otázka po jeho původu a smyslu je jistě v srdci každého člověka. Odpověď je možné správně poznat jen ve světle Boží lásky, která je posledním pramenem smyslu všech věcí. Toto naše poznání však bude nutně nedokonalé a smysl utrpení zůstává tajemstvím.⁴⁹

Utrpení bylo v dřívějších dobách chápáno jako trest za hřích nebo provinění. Biblický příběh spravedlivého Joba a jeho velkého utrpení vyvrací názor, že utrpení je logickým trestem za spáchaný hřích. Job nechápe důvod svého utrpení a popírá, že by spáchal nějaký hřích, kterým by si toto utrpení zasloužil. Jeho přátelé ho dlouze přesvědčují o opaku a opírají se přitom o historické vnímání a zkušenost. Na konci příběhu se však Bůh Joba zastane a prohlašuje, že vinen není. Zároveň pokárá Jobovy přátele za to, že o něm nemluvili náležitě. Tento příběh ukazuje, že utrpení nevinného má být chápáno jako tajemství. Nelze však říci, že utrpení a hřích spolu nesouvisí, stejně jako se nedá zobecnit přímá souvislost utrpení s vlastním hříchem.⁵⁰

Revoluci v chápání existence a smyslu utrpení způsobil Ježíš Kristus, který jako nevinný na sebe bere utrpení za hříchy všech. Nepřichází na svět, aby trpěl, ale jako obraz Otcovy lásky. Na utrpení, které je přirozenou součástí lidského života, Kristus vrhá nové světlo. Nepřichází nás spasit od bolesti a smrti, ale je v bolesti a smrti s námi, a tak nás od nich zachraňuje. V Kristově absolutní lásce dochází k proměně utrpení. Z prokletí se stává zvláštní místo zjevení milujícího Boha.⁵¹ Ježíš přijetím utrpení, kříže a smrti člověka zachraňuje od věčné smrti.

Člověk je zasažen utrpením ve dvou rovinách. První je vlastní, subjektivní bolest a trápení. Jakkoli bude vlastní utrpení vždy subjektivně pocíťováno jako největší, je konfrontováno s utrpením ostatních. Člověk je nucen zaujmout postoj k vlastnímu utrpení a k utrpení druhých.

Vzorem postoje v utrpení nám má být Ježíš Kristus, jehož postojem je poslušnost Otcovy vůli. K účasti na utrpení, jímž byl svět vykoupen, je povolán každý člověk. Kristus vykoupil svět svým utrpením a tím pozvedl lidskou bolest do roviny

⁴⁹ Srov. JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, čl. 13.

⁵⁰ Srov. tamtéž, čl. 10-11.

⁵¹ Srov. RUPNIK, M. I., *Vybrané otázky z antropologie*, s. 217.

vykoupení.⁵² Tedy každé naše utrpení, kterým se vědomě, dobrovolně a svobodně podílíme na Kristově výkupné oběti, má moc odčičovat hřích světa.

Apoštolský list *Salvifici Doloris* také ukazuje, jaký vztah má mít každý ke druhým, kteří trpí. Správným postojem k utrpení druhých je postoj milosrdného Samaritána (srov. L 10, 30-35), který trpícího vidí, je mu ho líto a přistoupí k němu. Soucit je podnětem k praktické pomoci trpícímu, ale často představuje jediný důkaz našeho zájmu a účasti.⁵³

Papež Jan Pavel II. v apoštolském listu *Salvifici Doloris* tajemství utrpení shrnuje takto: „Kristus učil člověka i utrpením konat dobro a prokazovat dobrodiní tomu, kdo trpí. Tímto dvojitým aspektem nám plně odhalil smysl utrpení. To je skutečný význam utrpení, nadpřirozený a zároveň lidský. Nadpřirozený, poněvadž tkví v Božím tajemství vykoupení světa; současně však plně lidský, neboť člověk v něm nachází sebe sama, své člověčenství, svou důstojnost, své poslání.“⁵⁴ Tato skutečnost tak vrhá na sociální práci nové světlo, protože v kontextu křesťanského pojetí utrpení se povolání může stát posláním.

Člověk rozvíjí svou důstojnost tím více, čím více se podobá Kristu. Příklad Ježíšova života staví hodnotu láskyplné oběti na nejvyšší místo. Analogicky tedy nejvýznamnějším znakem lidské důstojnosti je právě touha a ochota obětovat své utrpení za hříchy světa.

⁵² Srov. JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, čl. 19.

⁵³ Srov. tamtéž, čl. 28.

⁵⁴ JAN PAVEL II., *Salvifici Doloris*, čl. 30-31.

3 Respektování lidské důstojnosti v sociální práci

Ve třetí kapitole se zaměřuji na praktické aspekty uplatňování ideálu respektování lidské důstojnosti v sociální práci. Nejprve definuji sociální práci a poté místo, jaké v ní zaujímá ochrana a respektování lidské důstojnosti. Dále vyjmenovávám základní kameny, na kterých je možné tento požadavek stavět a o něž se opírat. Požadavek respektování lidské důstojnosti v sociální práci vychází v první řadě z legislativy, dále je předmětem zájmu profesních kodexů, ale v zásadě se může uplatňovat a naplňovat pouze v osobním a jedinečném vztahu dvou osob, pomáhajícího a klienta. Na závěr se pak zabývám třemi klíčovými oblastmi, v nichž se naplňuje lidská důstojnost a jimiž jsou úcta, autonomie a participace.

3.1 Definice sociální práce

Na začátku této kapitoly vymezuji, co je to sociální práce, čím se zabývá a jaké jsou její cíle. Z mnoha definic vybírám dvě, které popisují to, čím se sociální práce zabývá, ale zároveň v ní vidí i něco víc než jen profesi. Podle Věry Novotné a Věry Schimmerlingové je „sociální práce charakterizována přímým, záměrným a připraveným kontaktem sociálního pracovníka s klientem (skupinou, komunitou) za účelem stanovení sociální diagnózy a provádění sociální terapie. Ta spočívá v sociálně výchovném působení a ovlivnění či usměrnění klientů ke změně postojů a své sociální situace.“⁵⁵

Pavel Navrátil své vymezení sociální práce opírá o požadavek sociální fungování. Cílem sociální práce je podle něj „podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.“⁵⁶

⁵⁵ NOVOTNÁ, V., a SCHIMMERLINGOVÁ, V., *Sociální práce její vývoj a metodické postupy*, s. 22.

⁵⁶ NAVRÁTIL, P., *Teorie a metody sociální práce*, s. 11-12.

V obou případech je sociální práce definována jako kontakt nebo vztah s klientem. Jako protiklad k těmto technicistním definicím výše uvedení autoři dále zmiňují i další podstatnou charakteristiku sociální práce. Shodně označují část sociální práce jako umění. Tento pojem naznačuje něco, co je nad vzděláním, profesí. Uměním v sociální práci je dle Věry Novotné a Věry Schimmerlingové jednání s lidmi a schopnost zacházet se sociálním věděním. Umění zacházet s člověkem spočívá nejen ve vědomostech a ve znalosti odborných metod, ale i v osobních vlastnostech sociálního pracovníka jako je citlivost, upřímnost, ušlechtilost a lidskost. Uměním je zacházení s osobností člověka, který je nějak znevýhodněn.⁵⁷ Pro Pavla Navrátila je uměním sociální práce porozumění pro potřeby druhých a schopnost pomáhat tak, aby se lidé na pomoci nestali závislí a zůstala jim kompetence řešit problémy vlastními silami. Toto umění vyžaduje talenta tvořivost.⁵⁸

Umění je výsledkem tvůrčí práce, je mu vlastní jedinečnost a nezaměnitelnost. Uměním v tomto smyslu je individuální přístup sociálního pracovníka ke každému klientovi, ve kterém reflektuje jeho osobitost a neopakovatelnost. Nejedná se tedy o rutinní, mechanickou a naučenou činnost podle jedné šablony. Uměním je rozpoznat v každém jeho důstojnost, umět o ni pečovat a rozvíjet ji.

3.2 Lidská důstojnost jako právní pojem v sociální práci

„Lidská důstojnost se považuje za základ a cíl lidských práv. Zatímco ona je v singuláru, lidská práva jsou v plurálu. Lidská práva konkretizují nezpochybnitelný princip lidské důstojnosti do struktury, která umožňuje lidsky důstojný život. Lidská práva mají zabezpečit lidskou důstojnost či plnit její garanci.“⁵⁹ Právní ukotvení požadavku zachování lidské důstojnosti je však nutně jen podmnožinou, částí spektra této oblasti a rozmanité situace nemají a ani nemohou mít vyjádření v univerzalitě práva. I v oblasti respektování lidské důstojnosti se můžeme opřít o starou pravdu, že právo je pouze minimem morálky.

⁵⁷ Srov. NOVOTNÁ, V., a SCHIMMERLINGOVÁ, V., *Sociální práce její vývoj a metodické postupy*, s. 26-27.

⁵⁸ Srov. NAVRÁTIL, P., *Úvod do teorií a metod sociální práce*, s. 21.

⁵⁹ MILFAIT, R., *Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků : objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi*, In FISCHER, O., aj., *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 65.

Legislativní vymezení požadavku ochrany lidské důstojnosti je na několika úrovních. Na nejvyšším stupni stojí Ústava České republiky s Listinou základních práv a svobod. Konkrétní oblast sociální práce pak upravuje zejména Zákon o sociálních službách. Podzákonými normami pak jsou etické kodexy sociálních pracovníků.

3.2.1 Ústava České republiky

V Preambuli Ústavy se občané České republiky hlásí mimo jiné k nedotknutelné hodnotě lidské důstojnosti. Požadavek respektování lidské důstojnosti je pak zakotven v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. První článek Listiny základních práv a svobod říká, že lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti a v právech a v článku 10 je stanoveno, že každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost. Základní práva jsou podle listiny nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná.⁶⁰

Základní práva a svobody a tedy i požadavek na zachování lidské důstojnosti jsou pod ochranou soudní moci.⁶¹ Ačkoliv je to jistě jedna z nejvyšších forem ochrany, zůstává otázkou, nakolik jsou příslušníci nejzranitelnějších a tedy nejvíce ohrožených skupin lidí schopni se této legislativní pomoci dovolat v případě, že se toto jejich právo porušuje.

3.2.2 Zákon o sociálních službách

Zákon číslo 108/2006 o sociálních službách v ustanovení, které se týká základních zásad, jmenuje jako první zásadu požadavek, že rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob.⁶² Obsah a konkrétní způsob naplnění této zásady je však ponechán individuálnímu výkladu. Dále je v zákoně stanovena povinnost poskytovatele sociální služby vytvářet takové podmínky, které klientům umožní naplňovat jejich lidská i občanská práva.⁶³

⁶⁰ Srov. *Listina základních práv a svobod*, čl. 1 a 10.

⁶¹ *Ústava České republiky*, čl. 4.

⁶² Srov. *Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách*, § 2, odst. 2.

⁶³ Srov. *tamtéž*, § 88, písm. c).

Kvalita sociálních služeb je posuzována prostřednictvím standardů kvality sociálních služeb. Obsah standardů kvality je druhou přílohou prováděcí vyhlášky zákona o sociálních službách a pojem lidská důstojnost se zde již nevyskytuje. Oblast respektování lidské důstojnosti, ačkoliv zde není přímo zmíněna, je obsahem druhého standardu, jímž je ochrana práv uživatelů. K naplnění tohoto standardu je poskytovatel povinen písemně zpracovat vnitřní pravidla pro předcházení situacím, v nichž by v souvislosti s poskytováním sociální služby mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob, a pro postup, pokud k porušení těchto práv osob dojde.⁶⁴ Jelikož je požadavek zachování lidské důstojnosti zakotven v jednom ze článků listiny základních práv a svobod, měla by vnitřní pravidla reflektovat a upravovat i oblast respektování lidské důstojnosti.

Vyhláška ani standardy blíže nestanovují obsah a formu vnitřních pravidel k zajištění ochrany práv uživatelů u jednotlivých poskytovatelů sociálních služeb, což je logické, protože sociální služby zahrnují rozmanitý rejstřík činností poskytovaných širokému spektru uživatelů. Konkrétní postup poskytovatele je vyhláškou nařízen pouze při použití opatření omezujících pohyb osob.⁶⁵ Vnitřní pravidla by tedy měla reflektovat potřeby konkrétní sociální služby a individualitu klientů těchto služeb. Kvalita těchto pravidel je tak ponechána na kreativě, citlivosti a zodpovědnosti vedoucích pracovníků v sociálních službách. Dalším faktorem je stupeň naplňování formálně existujících vnitřních pravidel jednotlivými pracovníky služeb.

3.3 Přínosy etických kodexů pro respektování lidské důstojnosti v sociální práci

Pro obor sociální práce jsou kromě legislativy relevantní také profesní normy a to etické kodexy. Našeho prostředí se týkají dva, kterými jsou Mezinárodní etický kodex sociální práce s nadnárodní působností a Etický kodex sociálních pracovníků České republiky.

⁶⁴ Srov. *Vyhláška 505/2006 Sb.*, příl. 2.

⁶⁵ Srov. *Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách*, § 89.

3.3.1 Mezinárodní etický kodex sociální práce

Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy (Ethics in Social Work, Statement of Principles)⁶⁶, je společným dílem Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW – International Federation of Social Workers) a Mezinárodní asociace vzdělavatelů v sociální práci (IASSW - International Association of Schools of Social Work) a byl přijat valným shromážděním těchto organizací v roce 2004.

Tento kodex jmenuje mezinárodní dokumenty relevantní pro sociální práci, kterými jsou zejména Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, Úmluva o právech dítěte a další dokumenty.

Podle tohoto dokumentu jsou vedle sociální spravedlnosti prvními z principů sociální práce princip lidských práv a lidské důstojnosti. „Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka.“ Tyto principy jsou definovány čtyřmi aspekty: respektování práva na sebeurčení, podporování práva na participaci, jednání s každým člověkem jako s celostní bytostí a identifikace a rozvinutí silných stránek.⁶⁷

3.3.2 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky⁶⁸ v úvodu uvádí základní principy, na kterých stojí profese sociální práce. Dále stanovuje pravidla etického chování ve vztahu ke klientovi, k zaměstnavateli, ke kolegům a ke společnosti. Vzhledem k tématu si povšimnu pouze zásad, které souvisejí s respektováním lidské důstojnosti.

⁶⁶ MEZINÁRODNÍ FEDERACE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ, Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, *Sociální práce*, roč. 2004, č. 4, s. 31-34.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 32.

⁶⁸ SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ, Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, *Sociální práce*, roč. 2004, č. 4, s. 27-30.

Hned prvním principem je respektování jedinečnosti každého člověka, respektování práva každého člověka na seberealizaci, dále sociální pracovník přispívá k rozvoji jednotlivců, skupin i komunit a při řešení konfliktů. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost svých klientů.⁶⁹

Etické kodexy můžeme obecně považovat za mravní normu, která je podporována silou veřejného mínění, ale jedince zavazuje pouze v jeho svědomí. Naplňování takové mravní normy je tak závislé na konkrétní osobnosti a může zahrnovat jak přísnější měřítko než sama stanovuje, tak i postoje liberálnější.⁷⁰

Ivan Úlehla zmiňuje limity etických kodexů a jejich užitečnost vidí v prvním seznámení s problematikou etického hodnocení práce, tuto oblast však nelze cele pojmout jakýmkoliv kodexem, protože ten musí být nutně zjednodušující.⁷¹

3.4 Vztah sociálního pracovníka a klienta

Polem, kde se sociální práce odehrává, je vždy nakonec vztah dvou lidí, a to sociálního pracovníka a klienta. Ve vztazích obecně rozvíjíme svou důstojnost, dochází v nich k interakci a snižování důstojnosti svého partnera, druhé osoby vztahu, zároveň nedostávám své vlastní důstojnosti. Z povahy sociální práce však primárně vyplývá faktická nadřazenost sociálního pracovníka nad klientem. Hlavní determinantou takového vztahu je tedy osobnost sociálního pracovníka. Z vědomí této skutečnosti by pak mělo vycházet veškeré konání pracovníka a neustálá reflexe tohoto faktu. „Přijetí sebe sama, utváření svého profilu na základě vlastní důstojnosti spojené s úctou k důstojnosti klienta, je základem kvality práce (služby) sociálního pracovníka.“⁷²

Důležitým faktorem profesionálního pomáhajícího vztahu je skutečnost, že vztah mezi pracovníkem a klientem je ohrožen riziky a kritickými momenty, které by měl pracovník očekávat, uvědomovat si je a umět s nimi pracovat.

⁶⁹ SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ, Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, *Sociální práce*, roč. 2004, č. 4, s. 27.

⁷⁰ Srov. JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profese*, s. 46.

⁷¹ Srov. ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat*, s. 114.

⁷² ŠRAJER, J., *Lidská důstojnost a sociální práce*, *Sociální práce*, roč. 2006, č. 2, s. 112.

Na závěr podkapitoly zdůrazňuji specifika pomáhajícího vztahu v teologickém pojetí sociální práce. Pro křesťanskou sociální práci je typický odlišný přístup k utrpení a zvláštní zájem Boha o trpícího člověka. Péče o trpícího je místem kde se rozvíjí důstojnost obou účastníků tohoto vztahu.

3.4.1 Osobnost sociálního pracovníka

To, jak se bude pracovník chovat ke svému klientovi, jen těžko ovlivní zákon či etické kodexy. V profesi sociální práce platí, že hlavním nástrojem práce sociálního pracovníka je jeho osobnost.⁷³

Klíčové je pro pracovníka osobní pojetí člověka, kým člověk je a jaký smysl má lidský život. Na toto pojetí má podle Tomáše Machuly největší vliv životní názor. Podle něj dochází v sociální práci k řadě etických otázek, při jejichž řešení člověk respektive pracovník uplatňuje převážně svou intuici a zdrojem jeho rozhodování je jeho osobnost. Pojetí člověka může být dvojitý, je možné ho chápat jako člověka nebo jako osobu. Osoba, na rozdíl od člověka, který je chápán jako příslušník biologického druhu, je obdařena právy a povinnostmi. V inkluzivistickém pojetí je osobou každý člověk na rozdíl od pojetí exkluzivistického, kde každý člověk osobou není. Autor upozorňuje na důležitost kritického promýšlení intuitivně zastávaných hodnot a postojů.⁷⁴ Jan O. Henriksen a Arne J. Vetlesen tento zdroj rozhodování označují jako světový názor. Hodnota, jakou lidem přiznáváme, vychází z osobního pojetí smyslu, původu a obsahu lidského života. Toto pojetí je úzce svázáno se světovým názorem.⁷⁵ Profesionální práci s klienty tato přesvědčení hluboce ovlivňují a je třeba si je uvědomovat.

Sociální práce se odehrává ve specifické situaci profesionality, institucionalizace, ale zároveň si žádá osobní a individuální přístup, není pouze technologií, výrobním procesem, protože pracuje s člověkem.

Důležitým faktorem v tomto vztahu je vzájemné postavení jeho účastníků. Pracovník je tím, kdo pomáhá, řídí proces pomoci, soustřeďuje v sobě určitou moc nad

⁷³ Srov. KOPŘIVA, L., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 14.

⁷⁴ Srov. MACHULA, T., Pojetí lidské osoby a jeho etické důsledky, *Sociální práce*, roč. 2006, č. 2, s. 101-108.

⁷⁵ Srov. HENRIKSEN, J., a VETLESEN, A., *Blízké a vzdálené*, s. 107-108.

klientem. Klient, protože je klientem, tuto pomoc vyhledal, je ve vztahu tím zranitelnějším, závislejší a potřebnějším.

3.4.2 Rizika pomáhajícího vztahu

Karel Kopřiva se zabývá několika paradoxy profesionálního pomáhání, které se týkají vztahu mezi pomáhajícím pracovníkem a klientem.

Prvním paradoxem je požadavek blízkého vztahu s každým klientem, kde Karel Kopřiva zdůrazňuje právě tu skutečnost, že by to měl být opravdu „každý“. V ideálním případě má mít pomáhající pracovník schopnost přijímat, chápat, rozumět, stát na straně každého klienta. V praxi se ovšem ideály komplikují a je třeba počítat s negativními emocemi nebo přímo odporem, který v nás nějaký klient vyvolává. Druhým paradoxem je různá míra potřeby vlastního úspěchu pracovníka, potřeba ocenění. Radost z pomáhání lidem není totéž co potřeba být potřebný a oceňovaný, kde už není důležitá pomoc klientovi, ale uspokojení pracovníka. Láska k bližnímu jako zboží je třetím paradoxem pomáhajícího vztahu. Profesionální pomáhání je profesí, za kterou pracovník pobírá mzdu. Je obtížné nepřenášet problémy týkající se odměňování za práci a pracovní klima do vztahu ke klientům a do kvality a intenzity práce. Výše zmíněné tři paradoxy představují i potencionální rizika ve vztahu pomáhajícího pracovníka a klienta. Takovým paradoxním situacím se v profesionálním pomáhání nedá vyhnout, důležité je o jejich existenci vědět a při práci s nimi počítat.⁷⁶

Podobně Ivan Úlehla popisuje prolínání profesionálního a osobního Já sociálního pracovníka. Za přirozený považuje vliv názorů, subjektivních pocitů, emocí a prožívání pracovníka na profesionální objektivitu. Zapojení těchto osobních pocitů, podle Ivana Úlehly, potlačuje pracovní stereotypy, rutinu, neosobnost a nezaujatost. Přístup ke klientům bude nutně nestálý a nelze očekávat, že se na práci s klientem neprojeví momentální rozpoložení, individuální sympatie, konkrétní situace, místo a čas. Důležité je počítat se svou lidskou stránkou, uvědomovat si její vliv a rozvíjet ji.⁷⁷

Ivan Úlehla také upozorňuje na existenci rozličných motivací, které ovlivňují profesionální práci a pokud jsou neuvědomované, představují taktéž potencionální

⁷⁶ Srov. KOPŘIVA, L., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 21-28.

⁷⁷ Srov. ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat*, s. 29-30.

riziko. Prostřednictvím práce může pracovník uspokojovat mnohé potřeby a není to pouze potřeba pomáhat. Je třeba si uvědomit a reflektovat i fakt, že pohnutkou k práci může být uspokojování i méně vznešených potřeb jako například potřeby být dobrý, potřeby být příslušníkem většinového názoru, zajistit si obživu, mít moc nad člověkem, být dobrý profesionál, ovlivňovat druhé a podobně.⁷⁸

3.4.3 Teologické pojetí pomáhajícího vztahu

V teologickém pojetí je sociální práce službou. Ctirad Pospíšil upozorňuje na podobnost služby se základem zjevení. Prvním společným znakem je setkání a důvěra. Služba obecně předpokládá potřebu nebo nedostatek na straně jedné a ochotu pomoci na straně druhé. Počátkem služby je setkání. Setkání důvěry potřebného a svědomí sloužícího. Zatímco potřebný vyjadřuje svoji důvěru, sloužící, tedy sociální pracovník ve své službě uplatňuje své svědomí. Moc sociálního pracovníka s sebou tedy nese také mravní odpovědnost. Druhým atributem zjevení a služby je skutečnost sklonění. Sloužící, stejně jako Bůh ve svém zjevení, se sklání a vychází vstříc potřebnému a vzorem je mu sklonění Boha. Třetím rysem je svědomí, nejen ve smyslu mravnosti, ale jako nejhlubšího místa v nitru člověka, kde k němu hovoří sám Bůh. Vzorem veškeré služby, v níž se projevuje láska, je Bůh.⁷⁹

Křesťanské pojetí sociální práce jako služby, kterou se připodobňujeme Bohu, ukazuje na pozitivní působení na oba účastníky tohoto vztahu, jímž je pomáhající i ten, jemuž se pomáhá. Příjemcem je nejen potřebný, ale i ten, kdo pomáhá. Pro potřebného je služba aktem sklonění, zjevováním obrazu Boha a zpřítomňováním Jeho lásky. Pro pomáhajícího je tato služba naplněním v Bohu, protože se tak člověk stává Božím obrazem.⁸⁰ Ve službě a jejím prostřednictvím se tedy rozvíjí oboustranně lidská důstojnost.

Křesťanská služba je specifická svým duchem, který charakterizuje přijetí a hluboká empatie na základě lásky. Úkolem křesťanů je vnášet tohoto ducha do světa a to prostřednictvím jakékoliv práce, jež má být službou bližnímu.⁸¹

⁷⁸ Srov. ÚLEHLA, I., *Umění pomáhat*, s. 114-115.

⁷⁹ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 14-18.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 64.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 136.

Křesťanské pojetí sociální práce jako služby zdůrazňuje a ještě hlouběji vyjadřuje vznešenost této činnosti, která představuje jedinečnou možnost připodobnění se Bohu. Sociální pracovník se svou činností podobá Bohu. Jak ale přistupovat k situacím, kdy dochází právě k uvědomění různých motivací, k únavě a práce je pocíťována pouze jako prostředek obživy a není vedena dostatečným nadšením? „S Bohem se nezpodobujeme pouze tehdy, když jsou naše vztahy lásky a sebedarování vůči druhým lidem spontánní, ale také tehdy, když se nám jeví jako plnění povinnosti. Takovou dimenzi mívá často věrnost, která není ničím jiným než věčností promítnutou do času.“⁸²

Zvláštním způsobem pak je v křesťanské sociální práci nakládáno s utrpením. Protože je pohled na člověka transcendentní, je možné vnímat utrpení jako smysluplné. Právě ve vnímání lidské důstojnosti, která se paradoxně více a hlouběji zjevuje právě v situacích bídy a nemohoucnosti, protože se ukazuje ve své „nahotě“, ve své základní a nejjednodušší podobě.

Službou podle Ježíšova příkladu rozvíjí člověk svou důstojnost připodobněním se Bohu, kterým je péče o chudé v rozmanitých formách a podobách. Vědomí důstojnosti člověka zasaženého chudobou, nemocí či hříchem je základem pro pojetí člověka v sociální práci.

3.5 Oblasti respektování lidské důstojnosti

K definování klíčových oblastí v práci s klienty, které se týkají lidské důstojnosti, si vypůjčím výsledky projektu „Důstojnost a starší Evropané“ (Dignity and Older Europeans). Zmíněný projekt byl zaměřen na problematiku péče o staré lidi, jeho výsledky je však možné vztáhnout na práci s lidmi obecně. Třemi oblastmi, jejichž naplňováním je respektována lidská důstojnost, jsou podle této studie úcta, autonomie a participace.⁸³ Je příznačné, že výsledky korespondují s křesťanským pojetím lidské důstojnosti. Třem oblastem, jimiž jsou úcta, autonomie a participace, odpovídají podstatné složky rozvoje lidské důstojnosti v křesťanském pojetí, jak jsem je definovala

⁸² POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby*, s. 166.

⁸³ Srov. *Respektování lidské důstojnosti*, s. 18.

ve druhé kapitole - důstojnost rozumu, hledání pravdy a moudrost, svoboda a mravní svědomí.

3.5.1 Úcta

Uznání lidské důstojnosti se projevuje úctou. Úcta ke druhému vyjadřuje hodnotu, jakou pro nás druhý představuje a je potvrzením jeho jedinečnosti.

Předpokladem vnímání jedinečnosti každé osoby je její poznání. Objektivní svět, ve kterém žijeme, je společný všem lidem. Jeho subjektivní chápání a hodnocení je výsadou každého člověka. Moje vnímání skutečnosti může být pravdivé právě tak jako úplně odlišné vnímání někoho druhého. Při práci s klienty je toto uvědomění velmi důležité. O tom co prožívá klient, jak se na věci dívá, co pro něj znamenají, se pracovník může dozvědět, jen pokud se na to klienta zeptá. Přístup do vnitřního světa klienta nám může poskytnout jen on sám a tento svět by měl být pro pomáhajícího tou nejdůležitější realitou.⁸⁴

Karel Kopřiva zmiňuje častou chybu nejen pomáhajících pracovníků, ale i běžných mezilidských vztahů. Totiž, že se často nezajímáme o to, co druhý opravdu vidí, co cítí, co si myslí, jak co hodnotí, ale jak by podle našeho názoru měl vidět, cítit, myslet a hodnotit.⁸⁵ Tímto přístupem zbavujeme člověka jeho jedinečnosti, jedinečného způsobu jakým každý reaguje na podobné problémy a situace.

Proto Ivan Úlehla mluví na začátku procesu pomáhání o připojení ke klientovi, pracovník se připojuje, nemá před očima diagnózu, objednaný problém, ale lidskou osobu, ke které chce najít jedinečnou cestu. K dobrému připojení se ke klientovi přispívá, když se pracovník na důvod klientovy návštěvy dívá jeho očima, používá klientovy termíny a slovní obraty, používá přátelská slova, přistupuje na způsob myšlení a jednání klienta, vylučuje konfrontaci, považuje klienta za znalce vlastních problémů a vyjadřuje ocenění.⁸⁶

Člověk má právo na úctu kvůli sobě samému. Každá bytost je jedinečná a neopakovatelná a má hodnotu sama o sobě. Uznání této hodnoty nemá žádné

⁸⁴ Srov. KOPŘIVA, K., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 30-38.

⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 35.

⁸⁶ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 48-50.

podmínky, má na ni nárok každý člověk i přesto že zdánlivě nějak zaostává za svými možnostmi kvůli nemoci, věku, zdravotnímu postižení a dokonce i pokud nějakým způsobem selhal, spáchal trestný čin a porušil důstojnost oběti i důstojnost svoji. Lidskou důstojnost projevující se úctou tedy nelze ztratit, někomu ji odebrat nebo propůjčit pouze na nějaký čas. Požadavek na respektování této důstojnosti se v sociální práci uplatňuje za prvé ve vztahu ke klientům a za druhé k sociálním pracovníkům. Obě skupiny mají nárok být vnímány a respektovány celostně jako osoby se svými představami a potřebami. V rozporu s úctou k lidské důstojnosti je jednání s potřebným pouze jako s objektem profesionální pomoci nebo pracovním případem. Sociální pracovník je pak také subjektem respektování lidské důstojnosti, jehož hodnota nespočívá pouze v jeho pracovním výkonu, významu pro pracovní kolektiv, ale má právo na odměnu, respekt a ocenění své práce.⁸⁷

3.5.2 Autonomie

Pokud je člověku dopřána autonomie a nezávislost, může uplatnit svou svobodu a mravní rozhodování.

Autonomie se uplatňuje ve dvou směrech. Prvním je respektování rozhodnutí a voleb a respektování práva na omyl nebo na špatné rozhodnutí. Druhým úkolem je zplnomocňování klientů zabydlených ve své závislosti. Rizika jsou také dvojího druhu. Na jedné straně stojí uplatňování moci a na opačném pólu přílišná angažovanost pracovníka na úkor klientových kompetencí. Karel Kopřiva tento stav označuje jako splývání, stav, kdy se pomáhající pracovník nadměrně emočně angažuje zdánlivě ve prospěch klienta.⁸⁸ Klíčem je rovnováha v přístupu ke klientovi, empatie, ale zároveň vědomí vlastních hranic, vlastní zakotvenost.

S požadavkem autonomie souvisí reálná moc, kterou sociální pracovník disponuje. Problém moci vzniká v rámci výkonu pravomocí, ale také v procesu pomáhání. Moc může být pracovníkovi přidělena institucí, volí si ji, nebo ji přijímá na základě očekávání klienta. Pracovník má ovšem upřednostňovat podporu před řízením klienta

⁸⁷ Srov. MILFAIT, R., Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků : objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi, In FISCHER, O., aj., *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 65-66.

⁸⁸ Srov. KOPŘIVA, K., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 79.

a jeho kontrolou. Cílem je tedy spíše klienta zplnomocňovat, podporovat ho, pomoci mu nacházet řešení jeho problémů a zrušit jeho postoj podřízenosti a poslušnosti autoritě. Schopnost pracovníka uznat, že odpověď neznám je velmi důležitá v prostředí, kde se očekává rozumová odpověď a řešení každého problému.⁸⁹

Ivan Úlehla identifikuje několik zplnomocňujících postojů sociálního pracovníka vůči klientovi. Uvědomění, že se klient již s mnoha problémy setkal, sám jich již mnoho vyřešil a je schopen často neočekávaně najít řešení sám. Postoj, kdy držitelem problému je klient a pracovník je pouze v roli pomocníka a poskytuje podporu. Přesvědčení, že nejvíce pomáhá „nepomáhání“, tedy posilování odpovědnosti a schopnosti klienta. Důležitý je tedy postoj důvěry vůči klientovi, důvěřování jeho schopnostem.⁹⁰

René Milfait označuje jako základ důstojnosti mravní autonomii. Touto mravní autonomií je podle něj způsob života, doprovázený zodpovědností a odpovídající konceptu života, který je vlastní jakémukoliv jedinci. Tato mravní autonomie však respektuje autonomii druhých. V životě a tedy i v sociální práci se však setkáváme se situacemi, kdy člověk nemůže svoji mravní autonomii vyjádřit aktivním způsobem, tedy aktuální způsobilostí k svobodnému rozhodnutí, projevu vůle a jednání. Jedná se například o jedince na začátku nebo na konci života, kteří ještě nemají nebo už nemají schopnost k autonomním úkonům. Autonomie má však i druhou složku a tou je pasivní stránka autonomie, kdy je každý člověk účelem sám o sobě a bytost vyžadující respekt a mající bezpodmínečnou hodnotu sama o sobě. Požadavek respektování lidské důstojnosti v oblasti autonomie tedy obsahuje povinnost podporovat schopnost člověka k zodpovědnému a zralému rozhodování a to u všech lidí, kteří se mohou nacházet na nejrůznějších stupních zralosti v této oblasti.⁹¹

⁸⁹ Srov. KOPŘIVA, K., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 39-43.

⁹⁰ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 46-47.

⁹¹ Srov. MILFAIT, R., *Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků : objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi*, In FISCHER, O., aj., *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 65-66.

3.5.3 Participace

V požadavku participace klienta se zrcadlí jeden z pilířů, ve kterém se rozvíjí lidská důstojnost a tou je účast na životě společnosti, společenství, komunity, účast ve společenských vztazích.

Participace v sobě zahrnuje na jedné straně požadavek ochrany lidských práv. Ochrana lidských práv je však ze své podstaty spojena i se zodpovědností a povinnostmi k ostatním subjektům těchto práv. Soubor těchto práv a povinností můžeme označit jako sociální spravedlnost.

René Milfait definuje sociální spravedlnost nejprve na základě Mezinárodního etického kodexu sociální práce, kdy úkolem sociálního pracovníka je zabránit diskriminaci, respektovat různost, spravedlivě rozdělovat zdroje v souladu s potřebami jednotlivců, podporovat integraci a upozorňovat na systémovou nespravedlnost. Dále se hlouběji zabývá principem spravedlnosti v osobní a společenské rovině, kdy jde o mravní postoj člověka a zároveň o uspořádání společnosti. Z tohoto principu vychází konkrétní povinnosti sociálního pracovníka vzhledem ke klientům. Pracovník usiluje o odstraňování nejrůznějších druhů nespravedlnosti a snaží se podílet na vytváření spravedlivějších struktur. Snaží se klientům zajistit to, na co mají právo. Podporuje klienta, aby se mohl podle svých možností prosadit, přijmout zodpovědnost, podílet se a účastnit na společenských dobrech. Jednání pracovníka má být vedeno k cíli, jímž je sociální spravedlnost. René Milfait upozorňuje na nemožnost spravedlnosti dosáhnout a tedy prvním krokem je zabraňovat extrémním nerovnostem. Vodítkem činnosti pracovníka jsou výše uvedené obecné zásady a v konkrétních případech uplatňuje pracovník v závislosti na situaci a podmínkách individuální cesty k dosažení tohoto cíle. V případě nespravedlivého zákona je oprávněn usilovat o lepší spravedlnost.⁹²

⁹² Srov. MILFAIT, R., Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků : objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi, In FISCHER, O., aj., *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 70-74.

Závěr

Záměrem této práce bylo zpracovat úvod do křesťanského pojetí lidské důstojnosti a aspekty tohoto pojetí v sociální práci. Křesťanské pojetí je specifické i univerzální ve své bezpodmínečnosti. Neklade podmínky, za jakých je člověku lidská důstojnost přiznána a připisuje ji všem lidským bytostem, bez ohledu na úroveň, kde se aktuálně nachází. Teologické zdůvodnění lidské důstojnosti, jelikož je transcendentní, hlouběji zachycuje realitu přesahující rozumovou a smyslovou skutečnost.

První kapitola seznamuje se současným terminologickým vymezením lidské důstojnosti a se základy, na kterých stojí pojetí křesťanské. Jsou jimi Písmo svaté a to Starý a Nový zákon a Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*. Lidská osoba je stvořena v jednotě těla a duše a tento celek je Božím obrazem. Tato skutečnost nejlouběji zakládá lidskou důstojnost. Z podobnosti Bohu vychází vztahovost a sociabilita člověka a celé lidské bytosti s tělesnou, duchovní a sociální dimenzí náleží úcta. Přínosem první kapitoly je zpracování základního uceleného pohledu na křesťanské pojetí lidské důstojnosti.

Druhá kapitola pojednává o podstatných složkách lidské osoby, jejichž rozvíjením je lidská důstojnost naplňována. Jednotlivé složky jsou ve vzájemném vztahu a interakci. Základní složkou je rozum, smyslové poznání, které se naplňuje v moudrosti. Moudrostí je láska k pravdě a její hledání. Přijetí pravdivé skutečnosti je možné díky svobodě, která dosahuje svého smyslu v mravním rozhodování. Rozum, hledání pravdy, svobodu a mravní rozhodování však člověk může uskutečnit pouze ve vztahu k ostatním lidem. Důstojnost lidské osoby se tak vyjadřuje, uskutečňuje a definuje prostřednictvím vztahu. Druhá kapitola je propojením izolovaných poznatků o lidské osobě a jejich zasazení do kontextu obecného rozvíjení lidské důstojnosti. Představuje konkrétní pokus o identifikaci a popis složek lidské osoby rozvíjejících lidskou důstojnost.

Třetí kapitola popisuje praktické aspekty naplňování ideálu lidské důstojnosti v sociální práci. Nejprve definuje obor sociální práce a na základě legislativy a etických kodexů sociální práce označuje lidskou důstojnost jako výchozí a hlavní hodnotu tohoto oboru. Lidská důstojnost je prvotní a základní hodnotou v oblasti lidských práv

i v sociální práci. Je sice definována legislativou, ale její naplňování se děje ve vertikále směrem vzhůru. Nezačíná změnou společnosti ale úsilím jednotlivců. Důležitý tedy není fakt, že legislativa přiznává všem rovnost a nezadatelnost, nezczitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv, pokud se tento ideál nenaplní ve vztahu. Dále třetí kapitola seznamuje s aspekty vztahů mezi sociálním pracovníkem a klienty a specifiky teologického pojetí pomáhajícího vztahu jako služby, kterou se pomáhající připodobňuje Bohu. Na závěr kapitoly jsou zmíněny tři oblasti vztahu ke klientům – úcta, autonomie a participace, jejichž naplňováním je respektována lidská důstojnost. Třetí kapitola představuje syntézu poznatků první a druhé kapitoly a jejich integraci do oboru sociální práce. Kapitola ukazuje na důležitost teoretického ideového základu jako východisku praxe a potvrzuje hlavní roli sociálního pracovníka při péči o člověka a při respektování lidské důstojnosti.

Naplňování lidské důstojnosti není možné uskutečňovat individualizovaně, bez vztahu k druhým. Zároveň člověk posiluje pocit své vlastní důstojnosti, jen pokud tuto důstojnost přiznává ostatním. Protože je sociální práce oborem, který pracuje s lidmi a lidskými vztahy, je jedinečným místem, kde lze lidskou důstojnost rozvíjet. Sociální pracovník vytváří vztahy s klienty a je mu tak svěřena zodpovědnost za nalezení důstojnosti a hodnoty v každém člověku.

Křesťanské pojetí lidské důstojnosti je ideálem a cílem, ke kterému se můžeme pouze přibližovat. Cestou k tomuto cíli je neustálé snažení a vůle. Odměnou za tuto snahu je vlastní naplnění a radost ze zjevení odlesku krásy Boží ve vlastním nitru a v druhých.

Anotace

Příjmení a jméno: KOČVAROVÁ, Pavla

Instituce: Katedra křesťanské sociální práce CMTF UP v Olomouci

Název diplomové práce: Lidská důstojnost jako hodnota sociální práce

Vedoucí: PhDr. ThLic. Ing. Jaroslav Filka

Počet stran: 45

Počet titulů bibliografie: 30

Klíčová slova: etický kodex
interpersonalita
křesťanství
lidská důstojnost
právo
sociální práce

Bakalářské práce se zabývá problematikou lidské důstojnosti v oboru sociální práce. Představuje zpracování základního uceleného pohledu na lidskou důstojnost v křesťanském pojetí. Zaobírá se jejím původem a zdůvodněním a poukazuje na uplatnění v praktickém uskutečňování sociální práce.

Bibliografie

- II. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha : Zvon, 1995. 603 s. ISBN 80-7113-089-3. S. 179-265.
- BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie : člověk v Kristu Ježíši*. 2. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakl., 2006. 191 s. ISBN 80-7195-059-9.
- CORETH, Emerich. *Co je člověk? : základy filozofické antropologie*. 2. vyd. Praha : ZVON, 1996. 211 s. ISBN 80-7113-170-9.
- DOLEŽEL, Jakub. Bůh na straně chudých a slabých – biblické inspirace pro sociální práci. In *Spravedlnost a služba*. Olomouc. 2006. 105 s. ISBN 80-239-7697-4. S. 73-99.
- HENRIKSEN, Jan-Olav, a VETLESEN, Arne Johan. *Blízké a vzdálené : etické teorie a principy práce s lidmi*. 1. vyd. Boskovice : Albert, 2000. 215 s. ISBN 80-8583-485-5.
- JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha : TRITON, 2003. 215 s. ISBN 80 -7254-329-6.
- JAN PAVEL II. *Salvifici doloris : apoštolský list o křesťanském smyslu utrpení z 11. února 1984*. 1. vyd. Praha : Zvon, 1995. 49 s. ISBN 80-7113-151-2.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha : Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.
- MACHULA, Tomáš. Pojetí lidské osoby a jeho etické důsledky. *Sociální práce*. Roč. 2006. č. 2. s. 101-108. ISSN 1213-6204.
- MEZINÁRODNÍ FEDERACE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce*. Roč. 2004. č. 4, s. 31-34. ISSN 1213-624.
- MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE. *Společenství a služba : lidská osoba stvořená k Božímu obrazu*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakl., 2005. 62 s. ISBN 80-9271-971-9.
- MILFAIT, René. *Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků : objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi*. In FISCHER, Ondřej, aj. *Etika a lidská práva v sociální práci* [online]. Praha : Centrum sociálních služeb Praha, 2008 [cit. 2011-9-30]. S. 61-76. Dostupné na World Wide Web <<http://www.vcvscr.cz/>>, [menu: Ke stažení].

- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. 169 s. ISBN 80-903070-0-0.
- NOVOTNÁ, Věra, a SCHIMMERLINGOVÁ, Věra. *Sociální práce její vývoj a metodické postupy*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1992. 128 s. ISBN 80-7066-483-5.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka : biblické kořeny křesťanského jednání*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2010. 207 s. ISBN 978-80-7195-367-8.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR. *Kompendium sociální nauky církve*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2008. 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.
- PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. 2. vyd. Praha : Vyšehrad, 2004. 695 s. ISBN 80-7021-718-9.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Teologie služby*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakl., 2002. 214 s. ISBN 80-7192-748-1.
- RAHNER, Karel, a VORGRIMLER, Herbert. *Teologický slovník*. 1. vyd. Praha : Zvon, 1996. 425 s. ISBN 80-7113-088-5.
- Respektování lidské důstojnosti : příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně-sociálních oborů*. 1. vyd. Praha : Cesta domů, 2004. 63 s. ISBN 80-2394-334-0.
- ROTTER, Hans. *Osoba a etika : k základům morální teologie*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 139 s. ISBN 80-85959-18-6.
- RUPNIK, Marko Ivan. *Vybrané otázky z antropologie : člověk a vzkříšení*. 1. vyd. Velehrad : Refugium Velehrad – Roma, 2003. 236 s. ISBN 80-86045-99-4.
- SKALICKÝ, Karel. *Radost a naděje*. 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakl., 2000. 303 s. ISBN 80-7192-430-X.
- SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ. Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. *Sociální práce*. Roč. 2004, č. 4, s. 27-30. ISSN 1213-624.
- ŠRAJER, Jindřich. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce*. roč. 2006. č. 2. s. 109-113. ISSN 1213-6204.
- TENACE, Michelina. *Vybrané kapitoly z antropologie : stvoření člověka k obrazu a podobnosti Božímu*. 1. vyd. Velehrad : Refugium Velehrad – Roma, 2001. 142 s. ISBN 80-86045-76-5.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 3. vyd. Praha : SLON, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9.

Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod ze dne 16. prosince 1992.
3. dopl. vyd. Ostrava : ARIES, 1992. 28 s. ISBN 80-901736-5-9.

WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. 1. vyd. Praha : Zvon, 1998. 366 s.
ISBN 80-7021-292-6.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Seznam zkratek

Gn	1. Mojžíšova, Genesis
GS	Gaudium et spes
J	Jan
1 K	1. Korintským
Ko	Koloským
L	Lukáš
Mt	Matouš

Zkratky biblických knih převzaty z českého ekumenického překladu Písma svatého.